

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

**Сльот Марини Олегівни «Соціально-психологічний супровід молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань»,
представлене на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук із спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи**

Питання травматизації та її руйнівного впливу наразі активно піднімається у сучасному українському соціумі. Хоча засоби масової інформації приділяють підвищену увагу стресовим чинникам та втратам, на рівні суспільного усвідомлення ця проблематика залишається недостатньо опрацьованою. Так само бракує розуміння того, яким чином молодь, як найбільш вразлива частина суспільства, долає переживання втрати та травматичного досвіду, і як належним чином організувати психологічну підтримку тим, хто постраждав.

Сучасні психологічні дослідження втрати і травматичних переживань здійснюються у двох напрямках: вивчаються особливості соціально-психологічних процесів у стані травми (соціально-психологічні властивості особистості, яка перебуває у ситуації втрати та травматичних переживань, особливості посттравматичної пам'яті тощо) й посттравматичні переконання особистості про світ й себе (картина світу). З погляду на зазначене, дисертаційне дослідження Сльот М.О. вважаємо своєчасним, актуальним та затребуваним.

Об'єкт, предмет дослідження та поставлені завдання окреслені дисертанткою з граничною конкретністю. Це створило сприятливе підґрунтя для досягнення основної мети: визначити особливості соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань.

У дисертаційному дослідженні авторкою повною мірою обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, чітко визначено теоретико-методологічні засади і методи дослідження, вказано особливості організації та базу

дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження.

Вагомість наукової новизни отриманих Сльот М.О. результатів дослідження визначається тим, що в ньому вперше запропоновано дворівневу структуру моделі переживання втрати молоддю, представлену через психологічні новоутворення, які є наслідками втрати («психологічний образ втрати» – на подієво-рефлексивному рівні, «переживання втрати як духовне випробування» – на духовно-рефлексивному рівні, «психологічний зв'язок з травмою» – на обох рівнях); визначено та систематизовано соціально-психологічні чинники, що впливають на індивідуальний характер переживання молоддю втрати (характер ситуації втрати, сприйняття ситуації втрати, особливості втраченого, соціокультурний простір, соціально-психологічні особливості молоді, яка перебуває у ситуації втрати та травматичних переживань); виявлено соціально-психологічну специфіку перебігу процесу стадійності змін при відновленні молоді після втрат і травматичних переживань та виокремлено її соціально-психологічні ресурси на мікро-, мезо- та макро-рівнях; розкрито концептуальні й змістовно-процесуальні основи програми соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань, побудованої на засадах системно-цілісного, суб'єктно-діяльнісного, системно-структурного підходів, із запровадженням авторського курсу інтегративної музикотерапії, що поєднувала психотерапевтичний вплив музики та інших видів мистецтва.

Авторкою визначено особливості втрати, котра може бути осмислена як критичний момент духовного розвитку, який відкриває можливості як для кризи, так і для зростання.

Дисертанткою розкривається специфіка соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань, як цілісний системний процес, спрямований на відновлення внутрішніх ресурсів та повернення до активної життєдіяльності, що включає індивідуальну та групову роботу, психоосвіту, розвиток навичок саморегуляції, соціальну підтримку та профілактику посттравматичних розладів.

У дисертаційному дослідженні Сльот М.О. поглиблено та уточнено: уявлення про соціально-психологічні феномени, що характеризують процес і результат відновлення молоді після втрат і травматичних переживань та їх осмислення, а також набули подальшого розвитку: погляди на змістовну специфіку та соціально-психологічні трансформації в процесі відновлення молоді після втрат і травматичних переживань, а також підходи до засобів і технологій соціально-психологічного супроводу особистості в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань, передусім, молоді.

У *першому розділі* «Теоретико-методологічний аналіз підходів до процесу відновлення молоді після втрат і травматичних переживань» авторкою проаналізовано значний масив джерел, до якого увійшли як класичні праці з проблем втрати, переживання травми, так і роботи, що розглядають питання соціально-психологічного супроводу особистості в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань. Крім того, було опрацьовано новітні теоретико-емпіричні дослідження, присвячені травматичним переживанням.

Специфіка «психологічного образу втрати» визначається дослідницею як внутрішня репрезентація того, що було втрачено, яка формується на основі пам'яті, емоційного досвіду та суб'єктивної значущості об'єкта втрати. Він може набувати різних форм – від ідеалізованого образу до травматичного символу, що зберігає емоційний слід у психіці. Цей образ виконує роль посередника між минулим досвідом та актуальним переживанням, впливаючи на процеси адаптації та інтеграції втрати у життєву історію особистості.

Вагомим аспектом дисертаційного дослідження Сльот М.О. вважаємо сформульовані та обґрунтовані поняття: «втрата як духовне випробування», «психологічний образ втрати», «психологічний зв'язок з втратою», «подієво-рефлексивний і духовно-рефлексивний рівні переживання. «Втрата як духовне випробування», постає не лише як психологічне явище, але й як духовне випробування, що актуалізує екзистенційні питання сенсу життя, віри та ціннісних орієнтацій особистості. У цьому контексті втрата виконує функцію своєрідного «екзистенційного каталізатора», який спонукає особистість до

переосмислення власного буття, пошуку нових духовних опор та внутрішньої трансформації.

У другому розділі «Емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань» завдяки використанню методів математичної статистики, авторка акцентує увагу на потребі індивідуалізованого методу надання соціально-психологічної допомоги та відновлювальних програм для тих, хто пережив потрясіння; виявила, як саме була пов'язана соціальна підтримка із психічним станом молоді, яка пережила травматичний досвід.

Дисертанткою розкрито сутність ресурсів соціальної підтримки, котрі увиразнено на три категорії: особистісні, ті, що стосуються найближчого оточення, та системні (суспільні). До індивідуальних ресурсів дисертанткою віднесено психологічні настанови, вірування або вміння самої особистості. Ресурси соціального рівня ті, що людина відчуває як наявні або може отримувати від безпосереднього оточення (родина, друзі). Суспільні (системні) чинники охоплюють ресурси, доступні у більш широкому контексті або в масштабах соціуму як такого (ступінь довіри до певної соціальної групи, медичного закладу чи фахівця-психотерапевта).

Емпірична частина психологічного дослідження Сльот М.О. демонструє глибокий характер наукового мислення дисертантки. Авторкою було опрацьовано значну генеральну сукупність, що дозволяє якісно висвітлити емпіричні прояви втрат і травматичних переживань молоді.

У емпіричному дослідженні Сльот М.О. продемонструвала переконливе обґрунтування структури та специфіки організації емпіричного дослідження, включаючи вибір плану дослідження та конкретні психодіагностичні методики.

Дисертанткою проведено диференціацію вибірки за статтю й віком, за причинами, пов'язаними з втратою, тривалістю процесу переживання втрати.

Сльот М.О. виявлено специфіку переживання втрати для кожної категорії, а саме: унікальний «ресурсний відбиток»: для військових – це гармонія між особистим та зовнішнім (суспільним), для цивільних чоловіків – пріоритетність

індивідуального підходу, для цивільних жінок – домінування соціальної складової.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних позицій, використанням відповідним меті методам й завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, застосуванням методів математичної статистики.

У *третьому розділі* «Соціально-психологічні основи супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань» дисертанткою наведено змістовно-процесуальні засади соціально-психологічної програми супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань і проведено оцінку її ефективності.

Концептуальні засади соціально-психологічної програми супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань віддзеркалюють теоретико-методологічні основи супроводу молоді через вирізнення категорії «психологічний супровід» у науковій літературі, загальних підходів до розуміння психологічного супроводу у різних парадигмах й, власне, психологічної специфіки психологічного супроводу та корекції емоційного стану, корекції поведінки та психічного стану. Реалізовано авторський курс музикотерапії. В дисертації наведено емпіричні дані, котрі свідчать, що музична терапія є позитивним засобом у формуванні та розвитку гармонійної особистості завдяки її впливу на емоційну та чуттєву сферу, інтелектуальні здібності, психотерапевтичний та фізіологічний стан тощо.

Програма соціально-психологічного супроводу містила методологічний змістовий та технологічний компоненти, передбачала інформування постраждалих й формування знань про психологічну природу, прояви, наслідки та особливості самодіагностики емоційної травми, перебіг стрес-чинників внаслідок емоційної травми, військових дій; корекцію емоційного стану та розвиток умінь саморегуляції, зокрема завдяки соціально-психологічним тренінгам.

За результатами формувальних заходів авторкою зафіксовано статистично значуще зниження проявів симптоматики емоційної травми, депресії, тривожності. Відбулися позитивні зміни показників особистісних властивостей (за параметрами впевненості у собі, ціннісного ставлення до себе, інших, світу тощо). Дослідницею визначено та систематизовано соціально-психологічні умови психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань, що пов'язані з цілеспрямованою психотерапією (музикотерапія) та соціальною підтримкою молоді. Крім цього, досліджено механізми соціальної та суспільної резистентності, як найважливішого чинника відновлення молоді після травматичних переживань. На соціальному рівні це механізми, що мають значення для встановлення та підтримки соціальних відносин, які, в свою чергу, призводять до загального відчуття зв'язку. На суспільному рівні мобілізація ресурсів (наприклад, сприяння комунікації між зацікавленими сторонами), процеси саморегуляції (наприклад, здатність приймати рішення в кризових ситуаціях) та здатність трансформувати суспільні системи (тобто здатність вчитися на попередніх викликах) можуть розглядатися як потенційні механізми резистентності.

Практична цінність дисертаційного дослідження Сльот М.О. визначається можливістю застосування психодіагностичного інструментарію для виявлення соціально-психологічних умов супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань, а також у розробці змісту та апробації дворівневої структури переживання втрати молоддю. Теоретично та емпірично обґрунтовані положення дисертації можуть використовуватися з метою розробки програм соціально-психологічної допомоги молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань; як методичне забезпечення психодіагностики, психологічного консультування, психопрофілактики, психокорекції та психотерапії у роботі з молоддю в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань та бути рекомендовані для впровадження у Центрах психологічної та медико-соціальної реабілітації, соціально-психологічної допомоги, соціальної адаптації, відновлювального лікування та ін.

Зміст автореферату повністю узгоджується з представленим текстом дисертації. У дисертації не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Сльот М.О., слід висловити окремі зауваження та пропозиції, що можуть слугувати підставою для дискусії.

1. У дослідженні в якості продуктивного підсумку переживання втрати висвітлено психологічні новоутворення. Зауважується на можливості запозичення цього поняття з галузі психології розвитку. Проте, на нашу думку, дуже поверхово визначено саме соціально-психологічні основи зазначених новоутворень, як результату переживання травми і втрати.

2. Авторкою артикульовано необхідність визначення та систематизації соціально-психологічних умов супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань. При цьому вбачаємо необхідність більш чіткої диференціації таких умов.

3. Впродовж першого етапу констатувального дослідження здійснено порівняльний аналіз стилів життя військових і цивільних осіб, чоловіків та жінок, які пережили травму, котрий засвідчив наявність як спільних, так і відмінних тенденцій. Зазначено, що саме духовний стиль виступає універсальним ресурсом для всіх груп, оскільки травматичний досвід актуалізує потребу у пошуку сенсу та моральної опори. Суттєві положення цього етапу емпіричного дослідження потребують більш ґрунтовного їх висвітлення.

4. В авторефераті дисертації варто було б більш змістовно розглянути авторський курс музикотерапії в процесі соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань.

Зазначені недоліки та зауваження не знижують цінності здійсненого дослідження та загальної позитивної оцінки дисертації Сльот М.О., як завершеного цілісного наукового доробку.

На підставі вищезазначеного можна констатувати, що дисертаційне дослідження Сльот М.О. «Соціально-психологічний супровід молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань» повністю відповідає всім

вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» із змінами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами та вимогам МОН України, які висуваються до підготовки кандидатської дисертації, а його авторка, Сльот Марина Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри психології ДЗ «Луганський національний

університет імені Тараса Шевченка» МОН України *Лисничка* **Ірина ЛИСНИЧКА**

Підпис	<i>Лисничка Ірина</i>
Засвідчую	
Начальник відділу кадрів	<i>Прокіс Віта Миколаївна</i>
ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"	

Доктор педагогічних наук, професор,

тимчасово виконуючий обов'язки ректора,

перший проректор ДЗ «Луганський національний

університет імені Тараса Шевченка» МОН України *Курило* **Віталій КУРИЛО**

Підпис	<i>Курило Віталій</i>
Засвідчую	
Начальник відділу кадрів	<i>Прокіс Віта Миколаївна</i>
ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"	

